

- (szerk.): *Az iskolai tudás*. Osiris Kiadó, Budapest, 149–176.
- [5] Korom E. – Nagyné – B. Németh M. – Radnóti K. – Makádi M. – Adorjáné – Revákné – Tóth Z. – Csíkos CS. – Wagner É. (2012): Részletes tartalmi keretek a természettudományok diagnosztikus értékeléséhez. In: Csapó B. – Szabó G. (szerk.): *Tartalmi keretek a természettudományok diagnosztikus értékeléséhez*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 179–310.
- [6] Piaget, J. (1970): Az észleleti tér, a képzeleti tér és az alakítás (a sztereognosztikus észlelés). In: *Válogatott tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 76–132.
- [7] Séra L. – Bakon I. (1995): A téri megismerés fejlődése. In: *Pszichológia*. 15 (3). 313–329.
- [8] Tversky, B. (1996): Cognitive Maps, Cognitive Collages and Spatial Mental Models. In: Frank, A. – Campari, I. (szerk.): *Spatial Information Theory: A Theoretical Basis for GIS. Lecture Notes in Computer Science*, Springer, Berlin, 716. pp. 14–24.
- [9] Tér-forma érzékelés és a rész-egész felismerésének képessége. <http://www.logisuli.gportal.hu/gindex.php?pg=23050654>

Bajmócy Péter – Vasáros Gábor – Vida György

Aggtelek környékének társadalomföldrajzi jellemzői. Egy komplex válságtérség a világörökségi cím árnyékában

Bevezetés

A Magyarország térszerkezetére jellemzőek a dinamikus fejlődő, stagnáló, valamint a válságtérségek is, aminek kialakulását több tényező is befolyásolja (Beluszky P., 1999). A válságtérségek közül kiemelkedő jelentőségűek a külső perifériák, melyek halmozottan hátrányos helyzetűknél fogva társadalmi és gazdasági hanyatlást mutatnak. Aggtelek térsége egy több szempontból válságban lévő terület, amely természeti adottságai miatt frekvenciát turisztikai helyszín, osztálykirándulások is gyakran felkeresik, így a diákok körében közismert. Ugyanakkor komplex társadalomföldrajzi jellemzői szintén hasznosíthatóak lennének az oktatásban. Hipotézisünk szerint kiváló példa lehet hazánk különböző környezeti, gazdasági, társadalmi és szociális problémáinak szemléltetésére, mind órai munka keretében, mind osztálykirándulásként.

A gyermekek megfelelő kognitív fejlődésében a 2012-es Nemzeti Alaptanterv célkitűzése szerint a kulcskompetenciák közül fontos a természettudományos és technikai kompetencia fejlesztése. Fontossága abban rejlik, hogy képességet jelent arra, hogy segítségével megismerjük, leírjuk, megértsük a természetes és mesterséges környezetünket. A földünk és környezetünk műveltségi területébe tartozó földrajzoktatás egyik feladata, hogy a tanulókkal megismertesse a szűkebb és tágabb környezetüket, a hazai tájak természeti, társadalmi-gazdasági jellemzőit, folyamatait, időszerű problémáit. (1;2)

Az oktatás során törekedni kell arra, hogy beépítsük a valós élet tapasztalatait. Ezért a tanulmányi kirándulás célja valós ismeretek és az iskola falain belül meg nem szerezhető tapasztalatok biztosítása (Falus I., 2003; Kormány GY., 2005). A tudásalapú társadalomban pedig az

élményszerű tanítás-tanulás a tudás minőségi, tartós gyarapításában játszik szerepet (3). A tantermi órákon sokszor a lexikális tudás megszerzésére helyeződik a nagyobb hangsúly, így a problémafelismerés, a kritikai gondolkodás készsége háttérbe szorul. (Bárdossy et al., 2002, Morgan, J. – Lambert, D., 2005). A földrajz tanórákon megszerzett tudás alkalmas a diákok inductív gondolkodásának, problémafelismerő készségének fejlesztésére, a sokoldalú megközelítés elsajátítására, azaz az önálló véleményalkotásra való felkészítésre. (Németh M., 1998; Makádi M., 2005; Farsang A., 2011).

A válságterület „kialakulása”

A mintaterület Borsod-Abaúj-Zemplén megye Edelényi kistérségében található, Miskolctól megközelítőleg 50 km távolságra, az Aggteleki-karszt területén. Területünk közigazgatásilag a 2013-tól érvényes járási rendszerben a putnoki és edelényi járásra oszlik. A táj gazdag kimagasló természeti értékekben: karsztos felszínnek, barlangok, víznyelők, források, patakok, a mesterséges Tengersizem-tó, tölgyesek, bükkösök és az intrazonális erdők gazdag élővilága található itt.

Aggtelek lakossága korábban fakitermeléssel, mészégetéssel, fuvarozással és kőhányással (kitermeléssel) foglalkozott. Jósavató az erdő borította karsztos hegyoldalak által közrefogott völgyben helyezkedik el, a Jósva-patak forrásvidékén, a karszt szívében. 1272-ben említették először, a középkorban vasműves település volt, a múlt század elején vízimalma és kenderkötő üzeme is volt. Szin és Szinpetri az Aggteleki-karszt délkeleti részén, a Jósva patak mentén fekszenek, utóbbi település határa az Aggteleki Nemzeti Park része. Tornakápolna Aggtelektől 10 km-re fekvő zsákfalva, az egyetlen kanyargós és szűk autótűt Szinpetriből indul. A falvak a XIII. századtól Tekus ispán leszármazottainak családi birtokát képezték. Lakosságuk fakitermeléssel, mészégetéssel foglalkozott, a mezőgazdasági tevékenység a kedvezőtlen adottsá-

gok miatt az önellátásra volt elegendő, melyet az erdei gyűjtögetés és vadászat egészített ki. Szögliget és Derenk a XIII. században Szádvárral együtt jött létre, a vár jobbágyai alkották lakosságukat. A kereskedelmi utat védő várhoz kötődött a lakosság sorsa, így a hadi cselekmények, a vár 1686-os lerombolását követő kivándorlás és végül a járványok során megfogyatkozott lakosság pótlására Derenkbe lengyeleket telepítettek.

A lakosság hamar áttért a református hitre, a török háborúkat megfogyatkozva átvészelt településeken a fejlődő szőlőtermelés, valamint Szinpetriben, Szögligeten és Jósavfőn a vízimalmok és a kenderkötő üzem jó megélhetést biztosított. Viszont a XIX. század végi filoxéra járvány után nehéz helyzetbe kerültek a falvak, így a felvidéki bányákba és városokba történő elvándorlás felgyorsult. Helyben a meggyengült mezőgazdaság mellett csak a fakitermelés és a szénégetés tudott megélhetést biztosítani. Az első világháborút követően a határmentiség tovább súlyosbította e térség hosszú válságát. A Derenk belterületének szélén húzódó határ a falut különösen hátrányos helyzetbe hozta, majd 1943-ban a települést felszámolták. Aggtelek a XIX. századi külföldi és hazai kutatók, látogatók feljegyzései révén vált ismertté nemzetközileg is. Történeti fejlődését meghatározták természeti értékei, mint pl. az Aggteleki-barlang; napjainkban már a fő bevételi forrást a turizmus jelenti.

A második világháború után némileg javult a települések helyzete az erdő- és mezőgazdaság fejlődése következtében, majd a hatvanas évektől beindult turizmus révén. Ezen évtizedekben azonban már a felgyorsuló elvándorlás határozta meg a települések demográfiai folyamatait a munkahely-hiány miatt. A lakosság összetételét tekintve a cigányság aránya a második világháborút követően a magyarok elvándorlása miatt kezdett emelkedni.

Napjainkban Aggtelek és térsége komplex válságtérségként számos problémával küszködik. A társadalmi, elérhetőségi és gazdasági gondok között szoros összefüggés van, sőt egy-

mást erősítik. A mintatelepüléseink témájához szorosan kötődő statisztikai adatokat az alábbi táblázat mutatja be (1. táblázat).

A rendszerváltozást követően a népesség számában jelentős visszaesést szenvedett el a települések döntő többsége, amit a turizmus visszaesésével, a munkahelyek megszűnésével és a gyermekvállalási kedv csökkenésével magyarázhatunk. Ez alól kivételt képez Szin, ahol a cigányság magasabb természetes szaporulata növelte a település népességét. Enyhe, ingadozó elvándorlás jellemző mintaterületünkre, amit a szűkös lehetőségek, a helyi munkanélküliség és a mobilitás nehézségei okoznak. Emellett jelentkezik a mintatelepüléseink közötti migráció is, amit főként a családi kapcsolatok változása és a munkalehetőségek motiválnak (házasság, családalapítás, új állás).

Általánosságban a lakosság korösszetétele romlik, amit az öregedési index is mutat. A fiatalok körül egyre többen vándorolnak nagyobb városrészségbe vagy külföldre, amit a munkahelyvállalás motivál. Továbbá jellemző, hogy a fiatalabbak csak időszakosan élnek az adott településen, hisz hétköznap más településen laknak, így a térségben csak szabadnapokon tartózkodnak.

Ez a folyamat negatívan befolyásolja a helyi társadalom életét is. Ennek ellenére tapasztalhatunk kiugró adatokat a településeket vizsgálva: Szin és Szinpetri kedvező öregedési indexében a helyi etnikai kisebbség magas gyermekvállalási hajlandósága, míg Szögliget kedvezőtlen mutatójában az átlagosnál nagyobb elvándorlás játszik szerepet.

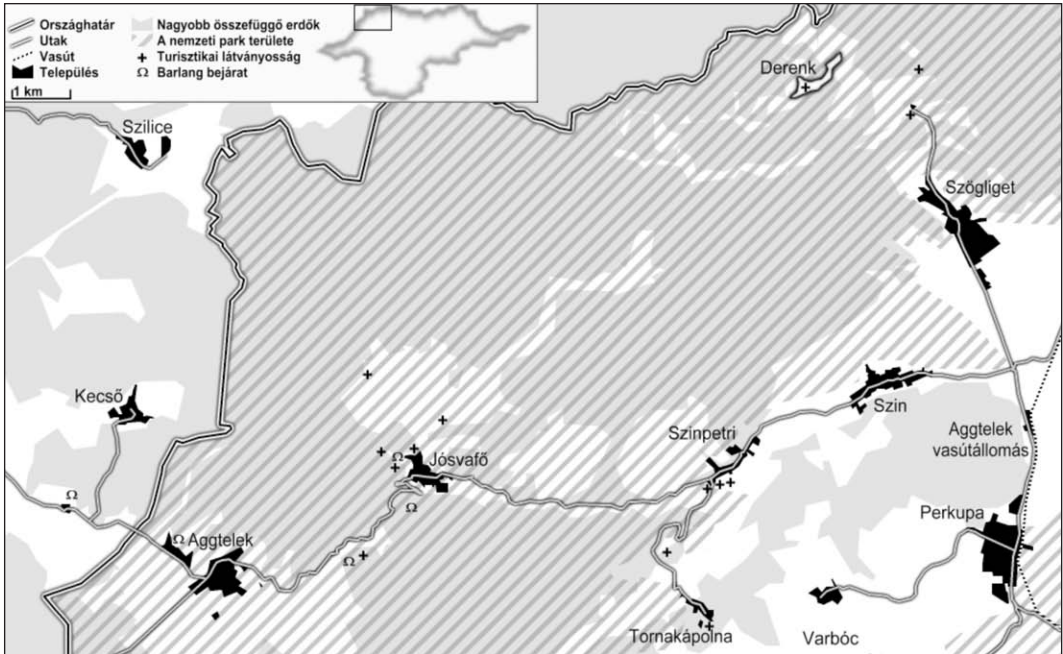
A teljes népességhez viszonyított munkanélküliek aránya vegyes képet mutat településeinken. Tornakápolna, Aggtelek és Jósvalfó adatai megyei átlag alattiak, míg Szinen, Szinpetrin és Szögligeten súlyos problémát jelent a munkanélküliség. A turizmus pozitív hatása sem egyenletesen jelentkezik a településeken. A vendégéjszakák 1000 főre jutó számában kirajzolódik Aggtelek dominanciája, emellett Jósvalfó és Szögliget még érezhetően tud profitálni a szálláshely szolgáltatásból, erre enged következtetni a megyei átlagnál nagyobb száma. Szembetűnő Szinpetri és Tornakápolna vendégéjszakáinak száma, hisz 2010-ben nem volt bejegyzett vendéglátóhely egyik településen sem (ma már található).

Komplex válságtérsgként a települések sajátos nehézséggel küzdenek, az aprófalvas jelleg, a gazdasági, demográfiai és etnikai problé-

Település	Népesség száma (fő)						Előregedési index % 2010	Munkanélküliek aránya % 2010	Vendégéjszakák száma ezer főre 2010
	1910	1941	1970	1990	2001	2010			
Aggtelek	555	713	710	577	638	539	105,9	8,1	35359
Jósvalfó	616	607	497	358	359	255	111,1	7,5	18038
Szin	710	951	988	676	756	747	34,5	19,9	4550
Szinpetri	364	394	323	261	252	220	90,2	16,8	0
Szögliget	882	996	1162	959	810	614	313,2	11,1	12725
Derenk	373	443	–	–	–	–	–	–	–
Tornakápolna	141	159	113	22	14	29	250,0	4,4	0
Megye							96,8	9,7	1200
Ország							111,8	5,8	2323

1. táblázat

A mintatelepülések alapadatai, Források: KSH, <https://teir.vati.hu/>

1. ábra

A mintaterület földrajza, turisztikai értékei.

mák mellé párosul a határmentiség hátránya is. Kutatásunk mintatelepüléseit az alábbi falvak alkotják: Aggtelek, Jósvafő, Szinpetri, Szin, Tornakápolna és Szögliget (Derenk) (1. ábra). A területen szociálgeográfiai felmérést végeztünk 2012 tavaszán. A szociálgeográfia német irányvonalát követő felmérést egyetemi kurzus keretében végeztük el hallgatótársainkkal.¹

A szociálgeográfia a tér, a társadalom és a funkcionális rendszerek térbeli folyamatait, szerkezetét és azok időbeli változásait vizsgálja. A kutatás során a szociálgeográfiai alapfunkciók (lakás, munka, közlekedés, ellátás-szolgáltatás, képzés-kultúra, szabadidő, közösségben élés – lokalitás) lokális sajátosságaira fektettük a legnagyobb hangsúlyt. Kiemelten kezeltük a cigány lakosság speciális helyzetének, valamint

a nemzeti park és a kultúrtáj pozitív és negatív hatásainak feltárását (Berényi, 1988). A felmérés során minden negyedik háztartás felméréssel 170 kérdőívet rögzítettünk, mely során a családok jellemzői kerültek részletes felmérésre. Ezt követően a helyi önkormányzati vezetőkkel, intézményvezetőkkel és jegyzőkkel készült interjúk árnyalták a megkapott adatokat.

Előregedő és elnéptelenedő periférikus kistalvok

Hazánk válságterületi problémáinak meghatározó eleme a külső perifériák kedvezőtlen helyzete, alacsony versenyképessége. Az oktatásban kiemelten fontos bemutatni ezen területeket, a kurrens demográfiai folyamatok megértéséhez, jelentőségének bemutatásához. A határmenti-

¹ A kérdőíves és interjú felmérések 2012.04.06-08. között zajlottak le mintatelepüléseinken. A kutatásban résztvevők a Szegedi Tudományegyetem Geográfus MSc szak hallgatói: Adányi Dániel, Förgeteg Dávid Szilveszter, Gulyás Máté, Györki Andrea, Hajdu Zita, Hepp Levente, Kardos Anita, Körmöczi Gábor, Lázár Mária, Mazán Zsombor János, Pál János, Suba Brigitta, Tóth Norbert, Vasáros Gábor László, Vida György, Wilhelm Edit. Oktató: Dr. Bajmócy Péter, Trombitás Tímea.

ségből fakadó hátrányok, a magas munkanélküliség, az elvándorlás és elöregedés mellett e területeken a hegyvidéki elzártság fokozottan előnytelen helyzetbe hozta a településeket. A halmozottan hátrányos jelleg és a környezeti konfliktusok miatt a térség kis- és aprófalvai alkalmasak a különböző problémák demonstrálására.

A térségben a falvak demográfiai jellemzői 1945 után általánosan hanyatlásnak indultak, a népességszökkenés mértéke az elzártság fokától, a cigány lakosság arányától és a mezőgazdasági terület szűkösségétől függött. Az elnéptelenedést gyorsította az egykori vonzasközpontok elvesztése, valamint a tény, hogy az ötvenes-hatvanas években a legkisebb településeken semmilyen fejlesztést sem engedélyeztek. (Hajdú Z., 1992) Mivel az elvándorlás jellemzően a fiatal, képzett és termékeny népességet érintette, a falvakban megindult az elöregedés, a szegények arányának növekedése. Kiemelendő Tornakápolna, mely az intenzív elvándorlás miatt a rendszerváltozás időszakára szinte teljesen elnéptelenedett.²

A szolgáltató szektor a teljes mintaterületen gyenge; a kevés működő üzlet, szórakozóhely monopolhelyzetet élvez, a termékinálat szűkössége általános, így magas árakkal dolgoznak, mely a kereseti viszonyok mellett kiemelkedő probléma. Aggteleken és Szinen a szektor viszonylag fejlett, Jósvafőn és Szögligeten a lakosság alapvetően elégedett a szolgáltatásokkal, Szinpetriben viszont a többség elégedetlen. A válaszadók szerint az orvosi rendelők és az iskolák műszaki állapota a mintaterületen leromlott. Az orvosi ellátással közepesen elégedettek, mert a legtöbb településen csak a hét bizonyos napjain rendel orvos és az ügyelet sokszor csak nehezen jön ki. Hiányosság, hogy kisiparos és specializáltabb boltok (cipész, hentes) a mintaterületen nincsenek, így a lakosok kénytelenek Kazincbarcikára (44 km) vagy Miskolcra (58 km) utazni a nagyobb vásárlások miatt. A térségben

mozgó könyvtár létesült, így ezen igény lefedett. A kereskedelmi helyek kínálatának szűkösségét oldandó mobil-boltok is üzemelnek, ezek árai azonban túl magasak a helyi keresetekhez képest.

A lakók többsége elégedett lakásával, a háztartások felszereltsége kiegyenlítettnek mondható, átlagos, így a többség rendelkezik olyan alapvető eszközökkel, mint a mikrohullámú sütő, a fagyasztóláda, a mosógép, mobiltelefon. A parabola, illetve kábeltévé ellátottság teljesnek mondható, ennek a szerepe nagy a lakosság szórakozásában, így a komfortérzetet jelentősen növeli. A gáz a házak többségébe be van vezetve, bár a fűtést 72% fával oldja meg, gyakran illegálisan beszerzett tüzelővel.

Egyik nagy problémája hazánk kis falvainak, hogy sok esetben a lakók nem igazán érzik magukénak a települést, ahol élnek. Ez sajnos **Szinpetri** (2. ábra) esetében is elmondható, a megkérdezettek csak 52%-a szeret a településén élni. A lakosság idősebb rétege egyöntetűen így válaszolt, de a 25 évnél fiatalabb válaszadók fele semmiképp nem itt akar élni a jövőben. Az elköltözni szándékozók 66%-a jelölte meg okként a megélhetést és a munkahelyek hiányát, de a magasabb végzettségű lakók a kulturális programok hiányát is sérelmezték. A helyi vállalkozások munkahelyteremtő képessége gyenge, a vállalkozókon kívül csupán egy fő a helyben tartóan foglalkoztatottak száma, így tulajdonképpen az egyedüli érdemi foglalkoztató a közmunka. A lakosság ingázási hajlandósága azonban magas, 68% más településen dolgozik, sokan Miskolcra vagy Budapestre járnak, és csak a hétfégre mennek haza. A válaszadók 46%-a rendelkezett 25 000 Ft alatti jövedelemmel és mindössze 8%-uk rendelkezett 100 000 Ft feletti keresettel. Aggteleken, Jósvafőn és Szinen a fiatalok helyben maradási szándéka ennél magasabb, ugyanakkor munkahely-hiány e településeken is elvándorlást tart fenn. Látható tehát,

² Kapcsolódó tananyagrészek: Bora. Gy. et. al. 2011. 55–60.; Jónás I. et al. 2012. 160–164. és 198–201.

hogy a térség problémáiban mekkora szerepe van a tartósan magas munkanélküliségnek.

Szinpetriben nincsenek kulturális intézmények és az emberek között távolságtartás volt érzékelhető, az események gyakorisága és színvonala sem kielégítő, helyi közösségépítő kezdeményezések nem léteznek. Az önkormányzat általános hatékonyságát 24% kifogásolta, hiányolták a megfelelő információáramlást, a szervezet igazodását a helyi igényekhez. Szinen a helyi cigányság összetartóbb, így itt létezik kialakult közösség, de a közösségi összefogás az együttélési problémák miatt Szinpetrihez hasonlóan korlátozott. Így a helyi közigazgatás e két településen sem kihasználni, sem erősíteni nem tudja a társadalmi tőkét. Aggtelek és Jósvafő esetében viszonylag erős lokális identitástudatról beszélhetünk, mely itt képes visszafogni az elvándorlást, jóval jellemzőbb a helyi összefogás és szélesebb a közösségért tevékeny réteg.

Tornakápolna népességvesztesége kiemelkedően magas volt. A század első felében másfélszáz lakosú falu a rendszerváltás idejére lakossága 92%-át veszítette el, szinte teljesen kihalt. Lakásállományát a felújított vagy üdülőként használt házak és az üresen álló, hanyatló épületek kontrasztja jellemzi, mely a bevezető úttól távolodva romló tendenciát mutat. A meg-

közélíthetőség kimondottan rossz, busz nem közlekedik e zsákfaluba, a kanyargós közút igen elhasznált és különösen a téli időszakban veszélyes is.

A települést különösen hátrányos helyzetű, hanyatló falunak gondolhatnánk, a helyi közösség bámulatos munkával mégis előnyt tudott kovácsolni a nehézségeikből. Tornakápolnán egy összetartó, ügyeiket közösen intéző kis közösséggel találkoztunk, mely felismerte, hogy fennmaradásának egyik legalapvetőbb feltétele a közösségi élet ápolása. A település méreteihez képest a helyi kulturális élet és a közösségi szellem meglehetősen erős, a családok közös programokat rendeznek, a templomba járás általános a településen, és házi istentiszteleteket is szoktak tartani. Az elzártság csendes és érintetlen környezetet, magas közbiztonságot és ódon hangulatot biztosít a falunak, mely így kedvező pihenő-üdülőhely; egyre több ház kerül újrahasznosításra, sőt újak is épültek, a hangulat családias jellegű. Az egymást segítő közösség, a szervezőkészség és a falugondnoki kisbusz segítségével a közlekedés megoldott, a szolgáltatások hiányát áthidalják. A település lakossága így az elmúlt évtizedben 40%-kal nőtt.

A programok szervezésében kiemelt szerepe van a Tornakápolnai Közhasznú Egyesületnek, valamint az egyháznak. Évente több alkalom-

2. ábra

Szinpetri malom (balra), Jósvafő központja. (Forrás: Tóth Norbert, josvafo.hu)

mal kirándulásokat és koncerteket tartanak, kihasználva a turizmus lehetőségeit. Azt, hogy helyben nincs bolt, posta és más szolgáltatás, hátrányként ítélik meg a lakók, azonban elismerik a tényt, hogy a faluban ezek nem is tudnának megélni, amíg a lakosságszám újra meg nem emelkedik. Bár az elnéptelenedés ma is reális kockázat, a közösség már inkább az újjászerveződés fázisában tart, eredményeik többségét önerőből, az összefogás erejével érték el. Kiemelendő, hogy Tornakápolna egyike annak a három magyar településnek, ahol 2002 és 2006 között egyetlen bűncselekmény sem történt. Az ország egyik legkisebb önkormányzatával bíró törpefalu így egy kiemelkedő, pozitív példa mai világunkban.

Szinpetrit tehát lassú társadalmi erózió sújtja, Tornakápolna pedig az újjászerveződés állapotában van. A szegregáció hiánya, a viszonylag homogén társadalmi és térszerkezeti jelleg, valamint a táji potenciálok megkönnyítik a települések jövőbeni fejlesztését, megtartását. Bár a két település életminőség tekintetében elmarad az országos átlagtól, a helyi közösség ragaszkodása, valamint az egyház tevékenysége megteremti azt a társadalmi tőkét, ami a továbblépés alapja lehet.

A települések komplex társadalmi problémákkal küzdenek, ezek többsége azonban nem lokális eredetű, hanem a régiós és megyei jellemzők, hátrányok eredménye. Az alacsony képzettség és a tartós munkanélküliség a két legjelentősebb probléma, amely a legtöbb konfliktus közvetlen vagy közvetett oka. A helyi társadalom tagolódása is a munkamegosztásban elfoglalt helyzet alapján történik. A cigányok és tartós munkanélküliek a munkahelyek hiányát, a foglalkoztatottak pedig a szolgáltatások hiányosságait emelték ki, elismerve, hogy ez a térség helyzetére vezethető vissza. Így a nagyobb falvakban a tartósan magas munkanélküliség

kezelése tudná jelentősen javítani az életminőséget. A hasonlóan hátrányos helyzetű falvak eltérő jellemzői jól példázzák a helyi közösség, a közlekedés és a szolgáltatások fontosságát a települések fejlődési folyamataiban.³

A turizmus pozitív és negatív hatásai

Agyarországon kedvelt eszköz a hátrányos helyzetű települések felzárkózásának előmozdítása érdekében a turizmus fellendítése. Ennek ellenére ritkán igazolódik be a turizmus mindenhatóságának csalfa reménye, mintaterületünkön egyszerre találunk sikeres és sikertelen fejlesztéseket is. Kutatásunk részét képezte a turizmus és az Aggteleki Nemzeti Park hatásának vizsgálata mintatelepüléseinkre. A térség idegenforgalmának térbeli hatásait és ennek időbeli változásait, valamint a térség kapcsolatát mutatjuk be a kiemelten védett természeti környezettel. Vajon az Aggteleki Nemzeti Park és a világörökségi cím elnyerése milyen előnyöket és hátrányokat jelent a települések életére?

A felszíni formák, a felszín alatt húzódó barlangok és a földtani természeti értékek megóvására 1985-ben hozták létre az Aggteleki Nemzeti Parkot. A park Észak-Magyarország karsztvidékén mintegy 20 100 hektáron helyezkedik el. A rendszerváltoztatást követően az UNESCO Világörökség Bizottsága 1995-ben a Világörökség részévé emelte az Aggteleki- és a Szlovák-karszt barlangjait. Azt hihetnénk, hogy ennek szinte csak pozitív vonatkozása van, de ennek megítélése nem ilyen egyszerű. A Világörökség cím nagy és komplex hatást gyakorolt a térségben élők életére, főként Aggtelek, Szinpetri és Jósvalfő településekre (4). A Világörökség címből adódó, a korábbinál szigorúbb környezetvédelmi szabályozások következtében az érdemi mezőgazdasági termelés és faipar ellehetetlenült Jósvalfón és Szinpetrin, ugyanis főként e települések közigazgatási területét érintette a védett

³ Kapcsolódó tananyagrészek: Bora. Gy. et al. 2011. 55–63.; Jónás I. et al. 2012. 160–168. és 191–195.

környezeti felszín. A következmények közé tartozott a munkahelyek megszűnése, amely az életszínvonal csökkenését hozta magával. Emellett a szabályok nem teszik lehetővé az érdemi háztáji mezőgazdálkodást sem, ami miatt konfliktus van a települések lakói és a Nemzeti Park között. A kérdőívészés során tapasztaltuk a lakók elégedetlenségét a szabályozások túlzott szigorúsága miatt.

A rendszerváltozást követő piacgazdaságban folyamatosan csökkent a térségbe látogató turisták száma, ami erőteljesen kihatott a szolgáltatások iránti igényre. Idővel a kereslet hanyatlása magával hozta a termékkínálat és a szolgáltatások minőségi és mennyiségi csökkenését is. 2008 után a gazdasági válság és a magas belépőárak is kedvezőtlen hatást gyakoroltak, így a Nemzeti Park bevételei csökkentek. 2010–2011 óta ismét enyhe emelkedést tapasztalhatunk a látogatók számában. A turisták átlagosan 1,5 napot töltenek a térségben, és nagyon magas a villámuristák aránya, akik csak az Aggteleki cseppkőbarlangot látogatják meg. Ezt támasztják alá az Aggteleki Nemzeti Park marketing osztályvezetője által említett adatok is: „200–220 ezer ember fordul meg a park területén, de csak 10–15 ezren töltenek el legalább egy éjszakát a szállásokon”. Ezért az Igazgatóság kiemelt célja a vendégejszakák szá-

mának növelése, a villámurizmus átformálása, hogy az ide látogatók hosszabb időt töltsenek el a területen. Ezt a karsztok mellett található természeti értékek reklámozásával és a hucul ménesre épülő lovasturizmus kiterjesztésével próbálják elérni.

Az utóbbi években pályázati forrásokat nyert el a nemzeti park, ami a jövőben elősegítheti a turizmus fejlődését is. Fő prioritást élvez a fiatalok környezetvédelemre való nevelése, amit a jósvafői Kúria Oktatóközpont és az Erdei Iskola lát el. Emellett több csoportos tábort is szerveznek évközben. A kikapcsolódás mellett lovas és madarász, valamint természetismereti és kézműves tábor segíti a diákok tudásának bővítését (4).

A jelenlegi szerényebb idegenforgalomból mintatelepüléseink közül Aggtelek profitál a legnagyobb mértékben, Jósvafőre már érezhetően kevesebb jövedelem érkezik. Szögligeten, Szinen és Tornakápolnán (3. ábra) a szálláshelyszolgáltatás bevételi forrást képez, de nem meghatározó. Szinpetrin a vendéglátás és szállásslolgáltatás hiányával idegenforgalmi vonzerőt alig érnek el (3. ábra), ugyanakkor megemlítendő, hogy a Szinpetriben működő malomban található a világ legnagyobb könyve.

Aggtelek próbálja kihasználni az Aggteleki karszt természeti vonzerejéből adódó lehetősé-

3. ábra

Szinpetri melletti domboldal stilizált szalamandrája; Tornakápolna temploma (Fotó: Tóth Norbert)

geket. A többi településhez képest viszonylag színvonalasabb szolgáltatás található a faluban. Emellett a vendégek kikapcsolódását és kényelmét kemping, szállodahely, két kocsmá, benzinkút, takarékszövetkezet, két bolt, fodrász és egy zöldséges is szolgálja. Az Aggteleken munkát vállalók többsége a vendéglátásban, vagy valamely ehhez kapcsolódó tevékenységben dolgozik. Jósavfőn már kedvezőtlenebb a helyzet, a település a szálláshelyekből profitál, de a vendégéjszakák száma feleakkora évente, mint Aggteleken és a villám turisták rendre elkerülik a települést. A kérdőívészés közben kiderült, hogy az utóbbi években a nyitott barlangbejárat következtében elkerülik a turisták Jósavfő települését. Ez a szolgáltatások minőségére és mennyiségére is hatással van. A két vendéglátóhelyen is több terméket csak a főszezonban lehet kapni zökkenőmentesen. Így, ha a jövőben növekedne a településre látogató turisták száma, akkor sem tudnák őket azonnal megfelelő színvonalon kiszolgálni a település vendéglátásai. Ennek ellenére a jósavfői és aggteleki lakosok többsége teljesen elégedett a helyben található szolgáltatásokkal és a boltok termékkínálatával. Egyedül a magas árakat emelték ki mindenhol, mint negatív tényezőt, amit a helyi boltok monopolhelyzete alakított ki.

A térségbe érkező vendégek számát nem kizárólag a turisztikai érték határozza meg. A megközelíthetőség és a helybeli települések imázsa is fontos tényező, ha üdülési célpontot választunk, de mintatelepüléseink közlekedése turisztikai szempontból is kedvezőtlen (Boros L. – Garamhegyi A., 2009). Személygépkocsival két irányból közelíthető meg a térség: a 27-es útról Szögligetnél letérve, vagy Ragály felől. Azonban gondot okoz a tömegközlekedés nem megfelelő színvonala, a ritkán közlekedő buszjáratok nehezítik az autóval nem rendelkezők eljutását a bar-

langokhoz. Az Aggtelek-Jósavfő vasúti megállótól közel 20 km-re található Aggtelek és a karsztok. Kérdőívészésünk alkalmával spanyol turistákkal is találkoztunk, akik panaszkodva mondták: „Több, mint négy órát gyalogoltunk, mire elértünk Jósavfőre”. Tehát a település idegenfogalmának fejlődéséhez fontos lenne az elérhetőség javítása. Ugyanis Edelénybe, a kistérségi központba és Miskolcra mindössze három járat megy átszállás nélkül (4.30, 5.45, 11.30), de a környező nagyobb településekre, valamint Budapestre is csak napi kettő-három busz közlekedik. A természeti táj szépsége miatt nagy hátrány a térségben a bicikliút hiánya is, valamint a lovasturizmus nem megfelelő kiépítettsége, ami segítené az elérhetőséget és az aktív turizmus kialakítását.⁴ A határ elválasztó jellege abban is tükröződik, hogy nincs járat Aggtelekről a 2,4 km-re lévő Domicai barlangbejárathoz. Akiknek nincs gépjárműve, azok tömegközlekedéssel csak (Miskolcon, Kassán és Rozsnyón át) 264 km-es kerülővel (7,5 óra) juthatnak át, vagy gyalogosan 30 perces sétával a hegyes terepen.

Hipotézisünk az volt, hogy az elérhetőség általában véve rossznak mondható, ritka a busz közlekedés és a távoli kistérségközpont elérhetősége gondot jelenthet. Azonban egyértelmű cáfolatot kaptunk, sőt, mi is azt tapasztaltuk, hogy nem jelent ma problémát az elérhetőség kérdése, a csatlakozások megoldottak, bárhová is akar eljutni az ember. Ezt alátámasztja, hogy mind a buszjáratok sűrűségét, mind azok útvonalát kielégítőnek értékelték a helyi lakosok, a válaszok átlaga az ötös skálán 3,6 volt. A munkahelyek megközelíthetőségét ugyan nehéznek ítélték, ennek fő oka azonban az, hogy a kistérségben kevés a munkahely, így sokszor nagy távolságra kell ingázni. Tehát a tömegközlekedés szerkezete a helyiek alapvető igényeit kielégíti, de a turizmus lehetőségeit szűkíti.

⁴ Kapcsolódó tananyagrészek: Bora. Gy. et al. 2011. 165–169.; Jónás I. et al. 2012. 177–182. és 218–222. Szentirmainé Brecsök M. 2011. 64–65. és 70–71.

A terület etnikai jellemzői

A kisebbségek kérdése a hazai területi folyamatokban kiemelkedő jelentőségű, különösen a külső peremvidékek hátrányos helyzetű közösségeiben. A különböző etnikumok együttélése az ilyen térségekben vélhetően nehezebb, ezért különösen alkalmasak arra, hogy a gazdasági, demográfiai adottságok és a határmentiségből adódó hátrányok mellett jelentkező etnikai problémákat is bemutassuk. Mintaterületünkön Szin és Szinpetri településeken lakik nagyobb számban cigány kisebbség, mégis a két szomszédos faluban eltérő a cigányok helyzete és viszonyulása a közösséghez. E két település eltérő jellege egyben jó példa a kisebbség integrálódásának különböző formáira, szintjeire is.

2010-ben **Szinpetri** 262 fős lakosságának 3%-a cigány a statisztikák szerint, azonban tényleges számuk az interjúk alapján 10%-ra tehető. A térbeli elkülönülés a faluban alacsony fokú. Társadalmi helyzetük érdemben nem különbözik a többségi lakosság hasonló helyzetű (tartósan munkanélküli, alacsony végzettségű) csoportjától. A cigányság beilleszkedésének, társadalmi felemelkedésüknek fő gátja az alacsony képzettség és a magas tartós munkanélküliség. A nem cigányoktól konzekvens eltérés a lakások felszereltségében (*internet, számítógép hiánya*) mutatkozik.

2010-ben Szin 813 fős lakosságának statisztikailag 57%-a cigány, de az elkészített interjúk alapján 70–80%-ra tehető valós arányuk. Szinpetrivel ellentétben Szinen a térbeli elkülönülés magas fokú, főként az észak-dél tengelyen. Az empirikus tapasztalataink azt támasztják alá, hogy a cigányság és a helyi magyarok nem alkotnak egy közösséget, jellemző a csoportok közötti enyhe feszültség. A társadalmi státuszuk hasonló a Szinpetrin élő romákkal, de a településen magasabb a bűncselekmények száma.

A lakásállományban is jelentkezik a két település közötti eltérés; Szinpetri 103 házból álló épületállománya kiegyenlített: a házak 54%-a átlagos, 18%-a kiváló, 16%-a rossz állapotú, viszont Szinen a cigányság által lakott részeken magas a rossz állapotú épületek aránya (4. ábra). A lakások minőségének térbeli mintázata is mutatja a cigány-magyar elkülönülés fokát. Míg Szinen élesen elválik a cigányok által lakott településrész lakásállománya, addig Szinpetrin nem lehet lehatárolni ilyen részeket. Bár Szinen található általános iskola, de a szomszédos Szinpetrin élők inkább az aggteleki vagy szögligeti iskolába íratják be a gyerekeket.

A két szomszédos településen élő cigányság között is feszül ellentét a tágabb együttélés szintjén. A cigányságon belül hasonló társadalmi megoszlás látható, mint a többségi társadalomban, mely egyik fő meghatározója a végzettség

4. ábra

Szin (balra) és Derenk látképe. (Forrás: szin.hu; www.panoramio.com/photo/8401794)

foka, így jelentős eltérés mutatkozik cigány és cigány között. Külön érdekesség a két településen élő cigányok közötti kapcsolatokban, hogy a Szipetrin jelentkező együttélési problémákat említők a szomszédos Szinen élő cigányokat tették felelőssé: „Rendszeresen átjárnak és zajonganak, megzavarják a békés együttélést. Szin egy durva hely”. Az eltérés különbségei és a két falu eltérő demográfiája, fizikai állapota jó példája a falusi térségek etnikai és demográfiai folyamatainak hazánkban, mivel megmutatja, hogy a két jelenség mennyire eltérően tud alakulni szomszédos falvakban is.

Derenk Szögliget testvértelepülése. Az elzárt településnek a szomszédos falvakkal is alig volt kapcsolata, így a belterjes lengyel közösségben nagy volt a családokon belüli házasságok aránya. Az 1900 körül ötszáz fős lakosságú falu ezután hanyatlásnak indult. Mivel a trianoni határ a falu belterülete mellett került meghúzásra, azt még a korábbinál is nehezebb helyzetbe hozta, és megindult a népesség elvándorlása. A falu határában kijelölésre került egy medvevadász terület, ennek következtében az orvvadászat miatt, valamint a terület növelése érdekében a falut 1943-ig felszámoltatta a kormányzó (4. ábra). A falu lakosságát az ország különböző pontjaira telepítették, majd az épületeket el is bontották. 1970-től kezdve Bubenkó Gábor kutatta a falu történetét, a régi templom helyére pedig kápolnát emeltek. A település maradványai ma emlékhelyként szolgálnak, ahol évente búcsút rendeznek.

Összegzés

Mint a tanulmányi kirándulások frekvenciájának helyszíne, reményeink szerint a jövőben a terület település- és társadalomföldrajzi tulajdonságai is részei lesznek a tananyag szemléltetésének. A települések hasonlóan hátrányos helyzetük ellenére meglehetősen eltérő utakat járnak be. Ez egyrészt a környezet és a társadalom együttélésének komplexitását szemlélteti

jól, de a hazai kistéleplések legtöbb konfliktuscsoportja (határmentiség, etnikai elkülönülés, munkanélküliség, elnéptelenedés) megfigyelhető a falvakon, valamint a jó, összetartó közösség fontossága is bemutatható. Utóbbi azért is fontos, mert a Nemzeti Alaptanterv szerint a hazaszeretetre nevelés is fontos célja az oktatásnak, ebben pedig a földrajz mint a kötődés kialakításának és a hazai társadalmi problémák felismerésének kiváló eszköze kitüntetett helyet kap (Kormány GY. 2005). A komplex problémák megismerése és feldolgozása projekt munkában lehetővé teszi az ilyen kérdések felismeréséhez és kifejezéséhez szükséges készségek fejlesztését.

Aggtelek térségében a Világörökség címből adódó, a korábbinál szigorúbb környezetvédelmi szabályozások – a mezőgazdasági és faipari termelés ellehetetlenülésén keresztül – közvetve csökkentették a munkahelyeket, amit az idegenforgalom nem tudott kompenzálni. A rendszerváltozást követően a térségbe látogatók és a vendégéjszakák száma is erőteljesen csökkent, ami magával hozta a termékkínálat és a szolgáltatások minőségi és mennyiségi csökkenését is. Manapság évente 200–220 ezer ember fordul meg az Aggteleki Nemzeti Park felügyeletében lévő területen, de kevesebb, mint tizedük tölt el legalább egy éjszakát a szállásokon. A tömegközlekedés meglehetősen kedvezőtlen és a bicikliút hiánya is kihatással van a települések turizmusára. Mintaterületünkre kettősség jellemző, a környezeti értékek a turisztikai vonzerőt növelik és az idősebb lakosok számára kedvező életkörülményeket biztosítanak, ugyanakkor a magas munkanélküliség miatt a fiatalok számára nincs helyben perspektíva, ezért elvándorlásuk folyamatos.

Fontos az Aggteleki Nemzeti Park tevékenysége: a helyszínt megcélzó iskolai osztályok számára biztosítja a fenntartható fejlődés és környezettudatosság megismerését, alkalmat ad a gyerekek számára a megfigyelés, mint módszer során a természetszeret kialakítására, a termé-

szet szépségeinek bemutatására. A környezeti nevelés kapcsán a földrajz tantárgy keretén belül a gyerekek a természeti és társadalmi környezettel való tudatos és harmonikus együttélésre, „környezetbarát” életvitelre is taníthatók. Továbbá a települések meglátogatásával a diákok hasznos tapasztalatokat szereznek egy Világörökséggel rendelkező válságtérség turizmusának komplex hatásairól.

Irodalom

- [1] Bárdossy I. – Dudás M. – Pethőné Nagy CS. – Priskinné Rizner E. (2002): *A kritikai gondolkodás fejlesztése*. Pécsi Tudományegyetem, Budapest–Pécs. 363.
- [2] Beluszky P. (1999): *Magyarország település-földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 584.
- [3] Berényi I. (1988): *Gondolatok a német szociálgeográfiáról*. Tér és Társadalom 2. évf. 1988/2. 94–104.
- [4] Berényi I. (1992): *Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései*. Akadémiai kiadó, Budapest, 168.
- [5] Berényi I. (1997): *A szociálgeográfia értelmezése*. ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 136.
- [6] Tiner L. (szerk.) (1998): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye kézikönyve II*. Ceba Kiadó, Budapest, 1252.
- [7] Boros L. – Garamhegyi Á. (2009): *Bevezetés a településmarketingbe*. JATEPress, Szeged, 170.
- [8] Bora GY. (2009): *Magyarország társadalmi és gazdasága*. In: Nemrekényi A. Bora Gy. – Tamásics K. (szerk.): *Európa közepén, Közép-Európa és Magyarország földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 87–117.
- [9] Bora GY. – Nemerkenyi A. (2011): *Magyarország földrajza a középiskolák számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 151.
- [10] Falus I. (2003): *Didaktika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 275.
- [11] Farsang A. (2011): *Földrajztanítás korszerűen*. GeoLitera, Szeged, 196.
- [12] Hajdú Z. (1992): *Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában*. *Földrajzi Közlemények* XL. kötet, 1–2. szám, 29–37.
- [13] Jónás I. – Pál V. – Szöllősy L. – Vízvári A. (2012): *Földrajz 10*. Mozaik Kiadó, Szeged, 232.
- [14] Kormány GY. (2005): *A földrajz tanítása*. Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza, 297.
- [15] Kuknyó J. (2008): *Ember és természet, Földrajz 9–10*. SCHOOL Kiadó, Nyíregyháza, 168. Településviszonyok 141.
- [16] Makády M. (1999): *A Föld, amelyen élünk*. Mozaik kiadó, Szeged, 128.
- [17] Makádi M. 2005: *Földönjáró, Módszertani kézikönyv a gyakorló földrajztanárok és hallgatók részére*. Stiefel-Eurocart Kft., Budapest, 200.
- [18] Morgan, J. – Lambert, D. (2005): *Geography: Teaching School Subjects 11–19*. Routledge Taylor and Francis Group, London. 230.
- [19] Nagy V. – Rugli I. – Udvarhelyi K. (2009): *Földrajz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 176.
- [20] Nemerkenyi A. – Bora GY. (2009): *Hazai tájak*. In: Nemrekényi A. – Bora Gy. – Tamásics K. (szerk.): *Európa közepén, Közép-Európa és Magyarország földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 118–186.
- [21] Szentirmainé Brecksok M. (2011): *Földrajz 8. Kelet-Európa, Közép-Európa és Magyarország földrajza*. Apáczai kiadó, Celldömölk, 127.

Internetes források

- [1] http://dokumentumtar.ofi.hu/index_NAT_2012.html 2012-es Nemzeti Alaptanterv
- [2] www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=termesettudomany-Varajti-foldunk, Cikk a természettudományok tanításáról
- [3] http://www.nfu.hu/az_elmenyszeru_oktatas, Cikk az élményszerű tanulás előnyeiről
- [4] <http://anp.nemzetipark.gov.hu/> Aggteleki Nemzeti Park honlapja